

ROZPRAWA DOKTORSKA

„Scalić świat, ocalić szczegół. Poetyka wyliczenia w polskim reportażu XX i XXI wieku”

mgr Jadwiga Biernacka

W rozprawie doktorskiej rozważania poświęcone poetyce wyliczenia są prowadzone na przykładach pochodzących z wybranych polskich reportaży. Celem dysertacji jest wykazanie, że ta pozornie prosta i przezroczysta, często nawet niezauważana przez czytelników, a w innych przypadkach, choćby ze względu na swoją obszerność, celowo pomijana podczas lektury, figura retoryczna może odgrywać kluczową rolę w interpretacji reportaży, w których się pojawia. Enumeracja pozwala bowiem, z jednej strony, na podejmowanie próby odwzorowywania schematów rządzących rzeczywistością, nawet tych, które są nieuświadamiane przez odbiorców, z drugiej zaś, na tworzenie nowych sensów dzięki łączeniu w niespodziewany sposób zupełnie nieprzystających do siebie na pierwszy rzut oka elementów. Właśnie dlatego wyliczenia bywają wykorzystywane w skrajnie kontrastowych celach: niekiedy służą obiektywizacji wypowiedzi, w innych przypadkach pozwalają na podkreślenie jednostkowej perspektywy; mogą ewokować wrażenie zarówno ładu, jak i chaosu; wskazywać na nadmiar oraz niedostatek; scalać rozbudowane i niekompatybilne zespoły oraz podkreślać rolę pojedynczego składnika w większej zbiorowości.

Enumeracje pełniące wskazane powyżej (i nie tylko) funkcje występują w polskich reportażach niezwykle często. Figura ta pojawiała się nierzadko w pracach pierwszych reportażyistów (członkowie grupy Przedmieście, Melchior Wańkowicz, Konrad Wrzos), następnie sięgali po nią chętnie klasycy gatunku, którzy wyznaczyli jego współczesne ramy (Hanna Krall, Ryszard Kapuściński, Krzysztof Kąkolowski), pojawia się ona również w artykułach i książkach twórców współczesnych (na przykład u Wojciecha Tochmana czy Mariusza Szczygła). Oczywiście, nie oznacza to, że na każdym etapie rozwoju gatunku enumeracja bywała wykorzystywana w tych samych celach. Niemniej jednak sama powszechność wyliczeń jest pewną stałą stylu reportażu, od jego najstarszych do najnowszych reprezentacji, co zresztą zauważa wielu badaczy. Z tego też powodu rozważania poświęcone enumeracjom niemal w równym stopniu pozwalają na wnikliwe zbadanie samej tej figury w jej rozmaitych formach, jak i na poszerzenie wiedzy o poetyce gatunku, w którym tak licznie występuje i który dostarczył materiału do analiz w mojej pracy.

Rozprawa została podzielona na trzy części. Pierwsza z nich zawiera przegląd badań nad enumeracją i reportażem: omówienie historii i teorii enumeracji od czasów starożytnych

do współczesności oraz podsumowanie kluczowych pytań stawianych przez teoretyków reportażu, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii dotyczących stylu gatunku. Druga część dysertacji ma charakter analityczny. W kolejnych rozdziałach prezentowane są cztery kluczowe problemy dotyczące poetyki wyliczenia: różnorodność jego składników, ich liczba, relacje pomiędzy jego elementami oraz miejsce jego występowania w utworach. Wnioski wysnute w głównych partiach pracy służą jako podstawa do analizy porównawczej w trzeciej jej części. Zestawiono w niej bowiem enumeracje występujące w reportażach trojga reporterów (Hanny Krall, Ryszarda Kapuścińskiego i Krzysztofa Kąkolewskiego) z formami, jakie przyjmuje ta figura w nie-reportażach tych samych twórców. Celem tego porównania było sprawdzenie, w jakim stopniu sposoby wykorzystania wyliczeń, ich kształt oraz uprzednio opisane funkcje są swoiste dla reportażu, a w jakim – charakterystyczne dla enumeracji w ogóle, niezależnie od gatunku, w którym się pojawia.

Przeprowadzone rozważania pozwoliły nie tylko stwierdzić, jakie skutki może mieć wykorzystanie konkretnych form wyliczenia dla reportażu, lecz również wskazać, w jaki sposób własności enumeracji współuczestniczą w kształtowaniu sensu wypowiedzi. Oprócz tego wykazały, że wyliczenia nie są jedynie częścią składową stylu reportażu, lecz stanowią wyraz spojrzenia reporterów na rzeczywistość. To zaś opiera się na pragnieniu zrozumienia jej i scalenia, przy jednoczesnym podkreśleniu wartości jednostkowego doświadczenia oraz roli, jaką szczegóły czy odosobnione incydenty mogą odgrywać w formowaniu poszczególnych osób i całych społeczności.

Jadwiga Biernacka